

У ПОШУКАХ АВТОРСЬКОГО ГОЛОСУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
(Моклиця М. *Леся Українка: деконструкція прочитань: монографія.*
Київ: Видавничий дім «Кондор», 2022. 432 с.)

На початку 2022 року вийшла монографія Марії Моклиці «Леся Українка: деконструкція прочитань» і, на жаль, із зрозумілих причин не отримала належної уваги у літературознавчому колі. Утім, дослідження Марії Моклиці є явищем важливим як з методологічного, так і культурно-історичного погляду. Кожна масштабна студія, зосереджена на творчості Лесі Українки, є вагомою віхою в осмисленні її виняткової творчої спадщини. Варто наголосити, монографія значною мірою стала наслідком глибокого проникнення в товщі тексту, що спричинила скрупульозна праця під час підготовки повного зібрання творів Лесі Українки, яке побачило світ 2021 р. Роль авторитетної луцької дослідниці у цьому виданні важко переоцінити, і, зрозуміло, що таке тривале занурення у генезу думки Лесі Українки не могло обмежитися коментарями до опублікованих творів.

Винесене в назву слово «деконструкція» апіорі підіймає планку очікування від книги. Це поняття досі викликає різномірні тлумачення в царині інтерпретації тексту. Безсумнівною є лише теза, що стратегія деконструкції полягає в об'єктивації внутрішніх конфліктів тексту, пошуках залишкових сенсів, які тривалий час були «захованими», невиявленими. Відтак має рацію Ганна Стояцька, яка констатує: «Деконструктивістський світогляд самими своїми основами передбачає постійну боротьбу проти звичок та автоматизму мислення й існування»¹. Не руйнування є самоціллю дослідника у річищі деконструкції, а свідомий опір стереотипам, перебудова сенсоутворень, що повсякчас має запит у суспільній думці, і врешті такий підхід присутнього уточнення засвідчує потужний конструктивний потенціал методології.

Свого часу Жак Дерріда стверджував: «Ось з чого складається деконструкція: не зі змішання, а з напруги між пам'яттю, відданістю, збереженням того, що нам було дано, і, водночас, гетерогенністю, чимось абсолютно новим, розривом»². Схожої напруги сповнений динамічний текст Марії Моклиці, яка у вступному слові зазначає: «Аби бути адекватним читачем <...> треба усвідомити власні упередження»³.

¹ Стояцька Г. Теоретичні підстави формування світоглядної мовної моделі у деконструктивізмі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. 12. (32). С. 113.

² Caputo J., Derrida J. *Deconstruction in a nutshell: a conversation with Jacques Derrida* / edited with a commentary by John D. Caputo. Fordham University Press, 1996). P. 5.

³ Моклиця М. *Леся Українка: деконструкція прочитань: монографія*. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2022. С. 6.

У монографії авторка здійснює критичну і ретельну інвентаризацію літературознавчих методів та інтерпретацій різножанрового доробку Лесі Українки, що застосовувались упродовж ХХ ст., розкриваючи їхні переваги та вади. Напевно, вперше суттєво переосмислено лесезнавчі студії діаспори. Марія Моклиця послідовно розбирає часом невмотивовані, подекуди надмірно обережні, клішовані узагальнення жанрово-стильової природи творчості письменниці. Власні висновки дослідниці щодо приналежності творчості Лесі Українки до модерністської поетики не просто стають додатковим аргументом до нібито вже проговореної дослідницької візії. Без цієї логічно вибудованої, багатопланової і панорамної системи доказів (і, звісно, тієї самої деконструкції попередніх прочитань) константа «Леся Українка-модерністка» ризикує залишитись декларацією скоріше ідеологічного характеру, а не виваженою літературознавчою позицією.

Марія Моклиця звертає увагу на роботи авторів як з діаспори, так і з материкової України, які сформували канон засадничих інтерпретацій та класичних трактувань творчості Лесі Українки, і які необачно повторюють послідовники. У книзі підтверджено важливість цих джерел, проте не надто критична їх імплементація може спотворити справжній зміст та значення літературної спадщини Лесі Українки. Марія Моклиця яскраво демонструє, як часом «готові», усталені підходи позбавляють творчість Лесі Українки унікальної індивідуальності та спрощують і знецінюють її глибину. Науковиця аналізує, де працює, а де ні класицистична формула, чим згубна неоромантична матриця прочитання творів авторки і яких неочевидних рівнів тексту може сягнути символістська інтерпретація. Інколи оцінки концепцій окремих дослідників справляють враження надмірної категоричності, але насправді літературознавиця вступає з ними в діалог, на який традиційно не наважуються аналітики, які просто віддають належне накопиченому досвіду прочитань. Проте тільки жива дискусія є запорукою поступу в науці, і саме в цьому діалозі проявляється повага до інакодумців.

Деконструкція попередніх методологій у монографії не голослівна, а обґрунтована власним концептуальним баченням. Психоемпіричний підхід і водночас трактування драматургії Лесі Українки саме як психоаналітичного письма дозволяє вченій запропонувати низку оригінальних інтерпретаційних траєкторій. Зокрема, йдеться про природу творчого процесу авторки, що має, на думку Марії Моклиці, не сублімаційний, а рефлексійний та візійний характер. Така позиція щодо більшості п'єс, за винятком хіба «Одержимої» та «Блакитної троянди», надзвичайно продуктивна у тих ситуаціях, коли дослідниця пояснює мотивацію звернення Лесі Українки до тієї чи іншої теми, намагаючись відшукати наріжне питання, яке ставила перед собою та своїм текстом письменниця і без внутрішнього усвідомлення якого часто не можна було ані продовжити,

ані завершити роботу над конкретною драмою. Відтак, кропітка й переконлива інтерпретація зосереджена передусім на пріоритетному завданні – власне сформулювати влучні питання, маргіналізація яких з висоти досвіду студювання очевидна: чому Леся Українка обирає драму; що веде її до драматичної поеми; де шукати мотивацію поведінки персонажів та руху сюжету; чи такі вже екзотичні теми обирає письменниця тощо. Спроба дослухатись до авторського голосу, вловити вібрацію найменших нюансів її думки, натяків і навіть маскуванню акцентів – ця особливість мислення Марії Моклиці завойовує вдячність читача, котрий має можливість спостерігати, як дослідниця шар за шаром звільняє письменницьку концепцію від банальності спрощених ярликів.

Можна не погоджуватись з Марією Моклицею в окремих моментах тлумачень (ймовірно, знайдуться й ті, хто не погоджуватиметься із загальною концепцією), однак не можна заперечувати цілісність дослідницького підходу. На оригінальність ідей активно працює попередній дослідницький досвід авторки, зокрема вивчення структури модернізму, психологізму в творчості письменників ХХ ст., психоаналітичного нарративу, розробка сучасної теорії алегорії, і, звісно, практика текстологічних спостережень. Розмисли над «психопоетикою чернетки» та робота з архівами Лесі Українки дали змогу підкріпити літературознавчий аналіз глибоким розумінням творчого процесу і використати у своїй аргументації важливі свідчення, які залишає «життя рукопису». Текстологічні факти, що раніше були невідомі, чудова орієнтація в авантексті, інтертекстуальна оптика авторки – все це створює своєрідний дослідницький ландшафт, який багатий на відкриття, що дають імпульси для нових припущень і достовірних тверджень.

Закономірним для деконструктивістського підходу є зміна уявлення про центр і маргінеси тексту. Яскравим прикладом цієї тенденції став аналіз драматичної поеми «У пущі», магістральним у якій дослідниця вбачає конфлікт не між митцем і громадою, Річардом і Годвінсоном, а сином і матір'ю. Варта захоплення елегантність дослідницької аргументаційного вектору, який у новому світлі відкриває художній світ таких драм Лесі Українки, як «Блакитна троянда», «Кассандра», «Камінний господарь», «Лісова пісня» тощо.

Робота Марії Моклиці не обмежується лише лесезнавчим аспектом. Цінними є міркування щодо методів стильового та жанрового аналізу, психоаналітичної наратології. Застосування останнього підходу, за словами науковиці, дає змогу «деконструювати затверділі інтерпретаційні моделі, перейти від фактографії і довільних інтерпретацій до повільного і захопливого читання: розкодування кодів, опанування таємни-

чою і магічною мовою символів»¹. Безсумнівно, що апробація цього методу на матеріалі драматургії Лесі Українки здатна інспірувати його використання при дослідженні інших авторів, а відтак монографія стане у нагоді широкому колу літературознавців.

Водночас Марія Моклиця виходить і на територію сценічного втілення задумів і текстів Лесі Українки. Рішучим є її вердикт театрові, який так і не спромігся на гідне розкриття драматургії письменниці, що є безцінним національним надбанням. Лаконічність цієї фінальної частини дослідження провокує на подальший ширший театрознавчий аналіз, який, безсумнівно, попереду й уже посідає важливе місце у творчих планах авторки.

Отож книга Марія Моклиці – зразок зрілого погляду на літературознавчі підходи до інтерпретації драматургії Лесі Українки і переконливе розширення горизонтів трактування її творів у XXI ст. Її зміст позначений вдумливою індивідуальністю авторки, яка здатна знаходити неословлені ракурси і таким чином доводити, що глибочінь текстів Лесі Українки є справжнім роздоллям для допитливої думки науковця. Балансування між науковою рівновагою достовірності незаперечного та сміливою проєкцією, здатністю перетнути кордони поетикальних таємниць добре знайомого тексту зумовлює читабельність монографії, яку є всі підстави вважати вагомим внеском сучасниці у безкінечному звивистому шляху осягання генія.

Олександра Вісич, м. Рівне

¹ Моклиця М. Леся Українка: деконструкція прочитань: монографія. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2022. С. 104–105.